

ELEMENTE DE FORTIFICAȚIE ROMANE - VAL ȘI ȘANȚ DE APĂRARE - DESCOPERITE ÎN BARBARICUM LA SUPURUL DE SUS (JUD. SATU-MARE). O POSIBILĂ FRONTIERĂ A PROVINCIEI DACIA DIN TIMPUL ÎMPĂRATULUI TRAIAN ?

Alexandru V. Matei

Blocajele (*clausurae*) succese ale Portii Meseșene, realizate în diverse etape de către romani, aveau rolul de a opri și controla accesul spre provincia Dacia prin micul defileu al văii Ortelecului, vale care a creat în fapt trecătoarea cunoscută sub denumirea Poarta Meseșană, o adevărată *via gentium* pentru această zonă, începând din preistorie și până în evul mediu. Acest defileu, de doar 1 km. lungime, face legătura dintre larga vale a Zalăului, ce se unește cu valea Crasnei în zona Sărmășag, cu zona văii Agrijului, spre Podișul Someșan, adică cu provincia Dacia romană.

La ieșirea dintre dealuri, spre Câmpia de Vest a văii Crasnei (reunită cu valea Zalăului la cca. 5 km în aval de acest punct), în zona satului Supurul de Sus (jud. Satu Mare), a fost descoperit¹ un val de pământ cu șanț în față, care bloca accesul pe valea Crasnei (Zalăului) spre est, către Transilvania, spre Meseș, în direcția Portii Meseșene spre Porolissum, spre provincia Dacia romană. Acest val de pământ a fost secționat în 6 locuri, pe o distanță de cca. 5 km. În urma cercetărilor arheologice realizate², s-a constatat că valul are șanțul pe latura sa nord-vestică, apărând teritoriul ce se află în spatele valului spre est, adică văile Crasnei și Zalăului, blocând accesul spre Poarta Meseșană, spre Porolissum, de care se află amplasat la cca. 45 km.

Șanțul are cca. 2-2,5 m adâncime, iar valul a fost foarte aplatizat de lucrările agricole repetate an de an, el având o lățime la bază de cca. 4-5 m în zonele unde se poate sesiza. Astfel, în secțiunea nr. II/1999, în valul vechi s-a construit o locuință feudală (anexe?), o altă locuință fiind identificată în șanțul³ valului. Punctul secționat de SII/1999 se află în hotarul satului Supurul de Sus ("Dealul Șoarecelui"), amplasat în partea de sud a satului, spre pădurea Zalnocului, aproape de hotarul localității Bobota și la limita (500 m) spre vest a județului Sălaj. Dimensiunile șanțului, modul de construcție a valului și șanțului își găsesc analogii în sistemul de fortificații romane. Prezența șanțului la nord-vest de val, apărând practic Dacia de un dușman ce vine din această direcție, deosebește net acestă construcție (sistem de fortificație) de același tip de fortificație - val

¹ Periegheze repetitive au fost realizate de Al. V. Matei în anii 1994-1996, pentru început împreună cu Gh. Lazin (Muzeul Județean Satu Mare), căruia îi mulțumesc încă o dată pentru colaborare. Valul a fost identificat de către Al. V. Matei pe o porțiune de cca. 4,5 km în hotarul satului Supuru de Sus, având un traseu aproximativ nord-est spre Beltiug și sud-vest spre Soldubița (Balc-Bihor)

² Săpături în anul 1998 și 1999 realizate de Al. V. Matei. O primă prezentare a descoperirii a fost făcută în anul 1998 de către Al. V. Matei în comunicarea "Valul de la Supuru de Sus", susținută la Sesiunea de Comunicări Științifice organizată de Muzeul de Istorie al Transilvaniei, mai, 1998 precum și într-o altă comunicare, susținută în Ungaria, la Pecs, Simpozion româno-maghiar. *Limesul Daciei*, inițiat la propunerea prof.univ.dr Doina Benea

³ Materialul ceramic recoltat din locuință aparținea sec. XIV-XV. În această zonă este menționată o veche așezare medievală dispărută - Săldubița.

și șanț - cunoscute în Panonnia ca aparținând sarmatilor⁴ și datat de către cei care l-au cercetat, mult mai târziu. Valul identificat la Supur este îndreptat împotriva vandalilor (?) a sarmatilor iazygi sau a altor barbari, care ar dori să ajungă în Dacia, la Porolissum, valul fiind construit pe partea spre provincia Dacia a șanțului identificat în fața valului-spre vest. Deci acest sistem de fortificație apară teritoriul Daciei aflat în spatele valului.

Traseul acestui val și șanț spre sud-sud-vest ar putea să facă joncțiune cu un alt val și șanț descoperit la nord de râul Criș⁵, pe teritoriul Ungariei și care ajunge pe Criș până în zona Oradea - Biharea.

Valul de pe Criș pare să aibă șanțul spre nord (?), după cum îl prezintă descoperitorul acestuia și apare în urma cercetărilor de teren efectuate ulterior (1998, 1999 nota nr.11). Dacă joncțiunea cu valul identificat pe valea Crasnei la Supurul de Sus se va dovedi reală, atunci este posibil să avem aici frontieră provinciei Dacia⁶, poate cea inițială din timpul împăratului Traian. Un argument în plus în susținerea acestei idei ar fi descoperirea la Turkeve în zona același val de pe Criș în Ungaria, spre frontieră cu România a unui castru roman⁷, relevat de măsurătorile geomagnetice efectuate de specialiștii germani.

Despre existența unui astfel de val în zona Beltiug-Unimăt, la vest, în imediata apropiere a buzei Dealurilor Sălajului spre Câmpia de Vest, se cunoștea mai de mult, dar nu a fost identificat pe teren⁸. Urmărind în viitor prin cercetări arheologice de teren (aerofotogrammetrie, măsurători geomagnetice și nu în ultimul rând prin săpături arheologice) traseul spre est, nord-est al valului, acesta sigur își va avea capătul undeva pe râul Someș.

Acest val și șanț apără practic Dacia și blochează valea Crasnei și a Zalăului la ieșirea acesteia spre câmpie, blocând astfel și celelalte văi care ies dintre dealuri (Maja, Valea Cernii, Valea Măriei). Pe aceste văi se face ușor trecerea spre *limes*-ul roman organizat pe munții Meseșului și în Poarta Meseșană. Rolul valului era de a bloca aceste intrări spre provincia Dacia.

Nu lipsit de interes este acum să precizăm că linia acestui sistem de fortificații barează practic cu cca. 10-15 km în fața lor, spre vest, aceleași văi pe care le controlaseră, înainte de anul 106 d.Hr., cetățile dacice de la: 1. Oarța de Sus (Valea Maja - Valea Cernii, spre Valea Sălajului și Poarta Meseșană), 2. cetatea (*complexul de cetăți dacice*) de pe Măgura Șimleului (Valea

⁴ E. Garam, P. Patay, S. Soproni, *Sarmatisches Wallsystem im Karpatenbecken*, în: Reg. Fuz. II, 23/1989, p. 19-40.

⁵ P. Patay, *Völkerwanderungszeitliche Erdwälle um die Tiefebene in Ungarn*, în: *Actes du VIIe congrès des Sciences préhistorique et protohistorique*, 1966/2, p. 1010; idem, *Neuere Ergebnisse in der topographischen Untersuchung der Erdwälle in der Tiefebene*, în: M.F.M.E., 1969/2, p. 109.

⁶ C. Oprean, *Roman Dacia and its barbarian neighbours. Economic and diplomatic relations*, în: *Roman Frontier Studies*, 1995, Oxbow Monograph 91, 1997, p. 247-253.

⁷ B. Erdelyi, *Castra in Sarmatia, a roman military camp in the great hungarian plane?*, în: *Archeologia Classica*, 33, 1981, p. 345-350,

⁸ În câteva lucrări consultate (dar care nu sunt cunoscute sau luate în considerare de V. Balás) apare un val situat la nord-vest de Munții Meseș, între Crișul Repede și Crasna, respectiv între Oradea și Beltiug (jud. Satu-Mare), vezi V. Cristescu, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, p. 160; Șt. Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Blaj, 1944, harta situată între p. 32-33. Cercetările efectuate în această zonă n-au reușit, pentru moment, să identifice acest *vallum*. O porțiune a valului, care n-a fost datat, a fost examinată la periferia satului Unimăt (jud. Satu-Mare), cf. S. Dumitrașcu, *Un fragment de "limes" roman între*

Crasnei), 3. cetatea de la Marca (valea Barcăului), 4. cetatea de la Săcălășău Nou (valea Corbenilor, valea Fizeșului), 5. cetatea de la Şuşturogi (valea Șișterii blocând accesul de creastă spre valea Crișului). Dacă acceptăm caracterul roman al valului descoperit la Supurul de Sus, observăm acest paralelism al dispunerii posibile a valului în fața vechilor cetăți dacice, el marcând în fapt același traseu al vechii "frontiere" apărată de cetățile dacice, traseu acceptat de către specialiști ca limită a regatului lui Decebal în această zonă de nord-vest a Daciei preromane.

Este cunoscut faptul că romani, de regulă într-un război de cucerire, ocupau și organizau acele teritorii care aparținuseră regatului căruia i se declarase război din diverse motive. Ne aflăm la periferia regatului lui Decebal din zona de nord vest a sa. Sigur teritoriile situate la vest de acest posibil traseu al cetăților dacice de aici au aparținut statului dac în diverse perioade. Sigur Decebal le înglobase și el în regatul său. Romanii, profitând de starea de război cu dacii, au promis și se pare au permis (dispus) așezarea sarmatilor iazygi, ca aliați inițiali ai romanilor contra lui Decebal, undeva în această zonă ca un tampon între Pannonia și Dacia și ca o amenințare dinspre nord-vest pentru Decebal. Se cunoaște că una din cauzele celui de-al doilea razboi dacic a fost și atacul asupra iazygilor și readucerea unor teritorii pierdute de Decebal din această zonă de nord vest a regatului dac din nou sub ascultarea sa.

Ştirile literare amintesc de supărarea iazygilor pentru că un anumit teritoriu pe care împăratul Traian îl cuprinde în provincia Dacia pe care o organizează în 106 d.H. nu îl cedează lor, conform înțelegerilor prealabile. Prin urmare s-ar putea ca aici să avem de a face cu posibilul *limes* organizat de Traian la anul 106 d.H. Unei posibile linii de castre construite aici i-ar putea apartine și castrul identificat la Turkeve (Ungaria) pe Criș. O posibilă prezență romană, pentru puțin timp, la Biharia este susținută de planul rectangular al ulterioarei fortificații medievale de aici și de fragmentele ceramice romane descoperite⁹ în SIII/1973, secțiune realizată în interiorul fortificației. Toate acestea ne-ar permite sugerarea că inițial la Biharea a putut fi construit un castru roman de pământ¹⁰ (de marș ? sau definitiv staționar), ca toate castrele aparținând perioadei de început în Dacia. Merită semnalat acum că în urma cercetărilor de teren¹¹ s-a stabilit că traseul acestui val intră în România în zona satului Cheresig, în imediata apropiere a fortificației medievale, a turnului medieval de la Cheresig¹². Traseul valului continuă la nord de Criș până la Oradea, de aici el părăsește traseul Crișurilor urmărind aproximativ traseul Barcăului spre nord, nord-est spre Biharea¹³, iar apoi la limita dintre micile dealuri și începutul zonei plane de câmpie acesta continuă

Mureș și Crișul Repede, la vest de Munții Apuseni, în: Roman Frontier Studies. Proceedings of the XVII-th International Congress of Roman Frontier Studies, Zalău 1991, p. 470, nota 2.

⁹ S. Dumitrașcu, Biharea, I, Oradea, 1994, p. 73. Cu descoperirile de *terra sigillata* din zonă, p.138.

¹⁰ Această idee a fost discutată mult și de S. Dumitrașcu.

¹¹ Cercetări realizate de Al. V. Matei, P. Patay și S. Bulzan atât în România cât și în Ungaria.

¹² Cercetările arheologice viitoare vor scoate la lumină sigur și urme ale unei fortificații romane de pământ aici. Poziția strategică a zonei o cere. Fortificația romanea a fost identificată în urma cercetărilor anilor 2002 și 2003 (vezi: *Cronica cercetărilor arheologice*, Sf.Gheorghe, 2003, Nr.194, p.310 sqq), în punctul în care sănțul își schimbă traseul liniar în unghi de 90 de grade.

¹³ Cercetările de teren vor aduce sigur elemente noi care să confirme această îndrăzneață ipoteză de lucru, prezentată mai sus.

probabil spre zona Supurului iar de aicea poate capătul său nord estic să se oprească undeva pe râul Someş.

Mai sus a fost prezentată varianta continuării valului descoperit la Supur (cărui nu i-au fost identificate capetele - unde se termină acesta atât spre vest cât și spre nord-est), cu valul identificat în imediata apropiere a râului Criș, la nord de acesta pe teritoriul Ungariei, în ideea că acest val de la Supur continuă nedescoperit încă cca. 130-140 km spre sud-vest, închizând practic un teritoriu care ar începe pe Someş undeva la est de Satu-Mare și s-ar termina în zona unde se varsă Crișul în Tisa. Studiind dispunerea în teren a aşa-zisului sistem de valuri sarmatice din câmpia pannonică (a se vedea planșele anexate), se observă faptul că în dispunerea valurilor aşa-zise sarmatice pe cel puțin 3-4 aliniamente în zona de nord a acestui sistem (cele care închid zona de la Dunăre - nord Aqvincum până la Tisa), această zonă nordică se află pe același aliniament de amplasare și orientare cu dispunerea și orientarea valului descoperit la Supur. Dacă cercetările viitoare vor identifica pe teren legătura dintre capătul vestic al valului de la Supur, că acesta ar continua spre vest și va face conexiune peste Tisa cu unul dintre cele trei aliniamente nordice ale aşa-zisului sistem sarmatic care închide zona dintre Tisa și Dunăre, atunci se va dovedi clar intenția inițială a strategilor romani care au gândit și au încercat încă de la începutul sec. II. d.H. să integreze acest teritoriu (punga iazygă) în granițele Imperiului Roman. Cercetările viitoare vor confirma sau infirma această teorie ce pare acum destul de îndrăzneață.

În războaiele (trei ?) pe care barbarii iazygi, în alianță probabil cu alți barbari, le duc împotriva trupelor romane din Dacia, culminând cu cel din 117 d.H. (răscoala generală cauzată de moartea împăratului Traian), se pare că barbarii au avut în final câștig de cauză. Din aceste motive sau mai degrabă din motive strategice, împăratul Hadrian reorganizează apărarea Daciei de nord înființând provincia Dacia Porolissensis¹⁴. Acum împăratul Hadrian sau poate chiar Traian, în urma ultimelor războaie cu iazygii (107-108 d.H.-110 d.H.?, din motive strategice, sau poate la 117 d.H.)¹⁵, se retrage și organizează frontiera provinciei definitiv pe aliniamentul Munților Meseș¹⁶ - constituind ceea ce cunoaștem în prezent sub denumirea de *Limes Porolissensis*. Constituirea provinciei Dacia Porolissensis în perioada anilor 120-123 d.H., a cărei capitală a fost sigur la Porolissum, a dus la multe schimbări în sistemul defensiv al provinciei ce urma să fie realizat acum în Poarta Meseșană. Poate nu este lipsit de importanță să amintim acum faptul că pe hărțile antice ale Daciei apare în această zonă de nord-vest o importanță așezare romană - *Ulpianum* - amplasată de fapt în *barbaricum*, dacă luăm în considerare granițele Daciei romane cunoscute în prezent și unanim acceptate de către specialiști. Luând-și numele de la fondatorul acesteia, așezarea romană *Ulpianum* a reprezentat o importantă așezare care trebuie identificată pe teren în această zonă de vest, nord-vest a Daciei, poate în zona Cheresig - Oradea.

¹⁴ I. I. Russu, *Dacia și Pannonia Inferior*, București, 1978, p. 56-62.

¹⁵ L. Balla, *Guerre Jazyges frontières de la Dacie en 107/108*, în: Acta Classica Universitatis Scientiarum Debrecinensis, V/1969, p. 111 - 113.

¹⁶ N. Gudea, *Die Verteidigung der Provinz Dacia Porolissensis zwischen Mauersperre und Verteidigung in der Tiefe*, în: *Roman Frontier Studies*, Oxford 1997, p.13 - 23.

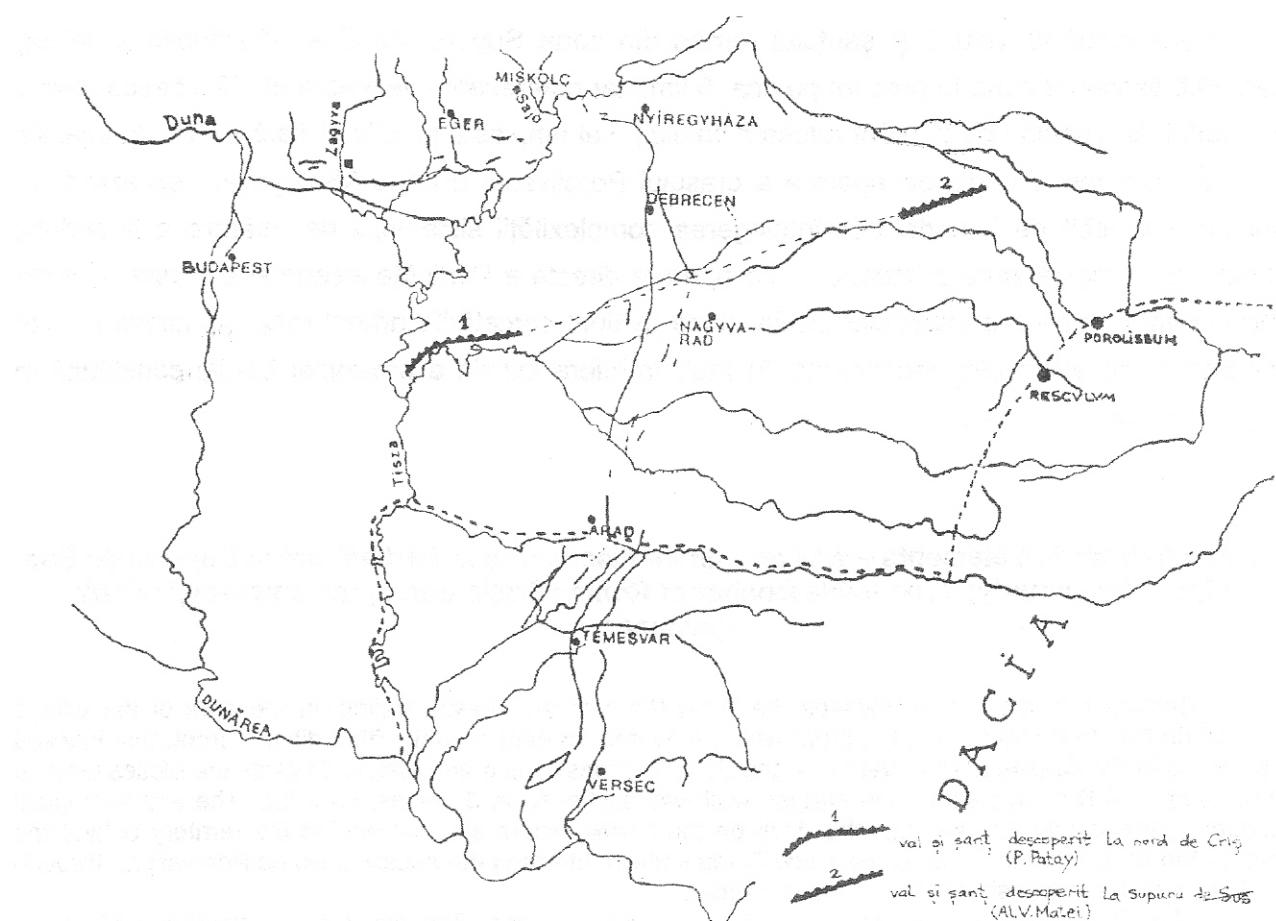
Descoperirea valului și săntului roman din zona Supurul de Sus - Săldubița - Beltiug (cercetat, secționat până în prezent pe cca. 5 km., iar mai recent - vezi nota nr. 12 - descoperirea unei fortificații romane de pământ adosată valului), val amplasat practic în *barbaricum*, la cca. 45 km vest-nord-vest de linia de apărare a orașului Porolissum (Poarta Meseșană), reprezintă un element deosebit de important în înțelegerea complexității sistemului de apărare a Imperiului Roman din această zonă a imperiului, de apărare directă a Porții Meseșene și a orașului roman Porolissum și implicit a provinciei Dacia, dacă în final cercetările arheologice complexe nu vor demonstra, că avem aici descoperită, în fapt, frontiera inițială a provinciei Daciei constituită în timpul împăratului Traian.

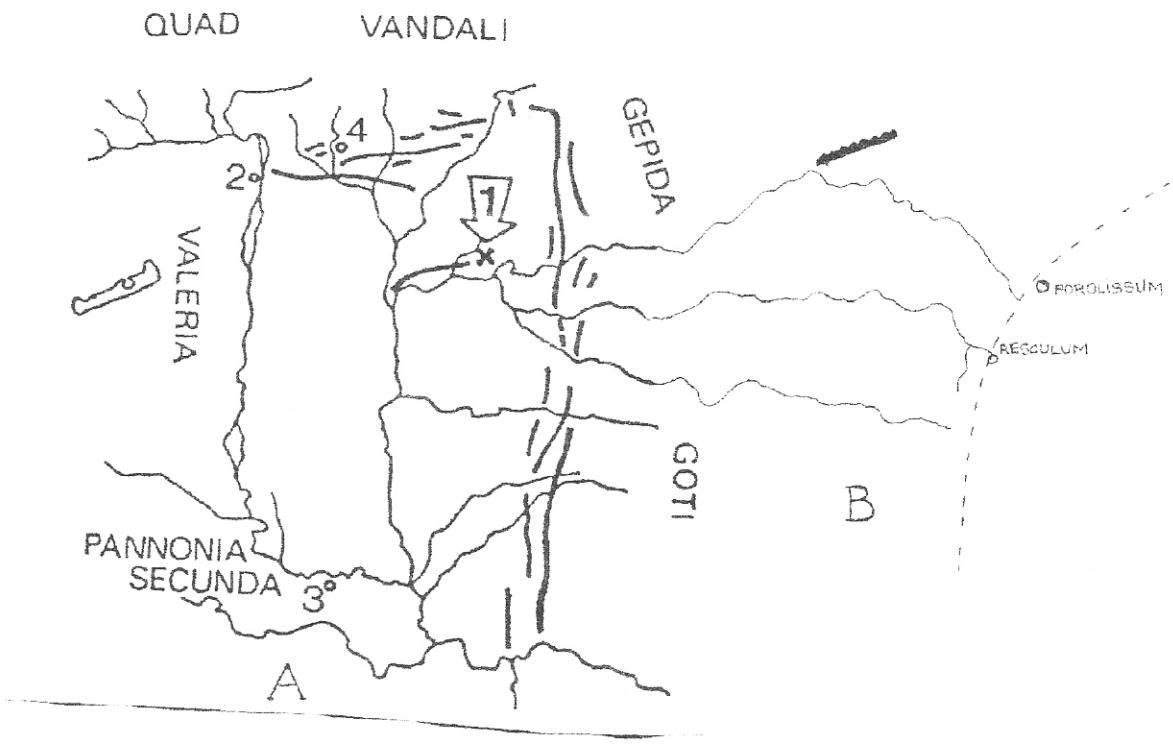
Roman fortification elements – wall and ditch- discovered in *barbaricum* at Supurul de Sus (Satu-Mare county). A possible frontier of Roman Dacia during the emperor Traian? (summary)

Coming out of the hills, towards the West Plain of the Crasna Valley, in the area of the village Supurul de Sus (Satu Mare county), there was discovered an earthen wall with a ditch in front, that blocked the access to the Crasna (Zalău) valley, to the East, to Transylvania and Meseș, towards the Meseș Gate to Porolissum and Roman Dacia. This earthen wall was sectioned in 6 places, on 5 km. The archaeological research showed that the wall has the ditch on the north-western side, defending the territory behind the wall, to the east, in other words Crasna and Zalău valleys, blocking the access towards Porolissum, through the Meseș Gate, that is situated at 45 km distance.

The ditch is about 2-2,5 m depth, and the wall was very flattened by the repeated agricultural working, being 4-5 m wide at the basis, where this is still preserved. The dimensions of the ditch and the construction technique of the wall and ditch have analogies in the Roman fortification system. The presence of the ditch on the north-west side of the wall, defending Dacia from an enemy coming from this direction distinguishes this construction (fortification system) from the same type of fortification – wall and ditch – known in Panonia as belonging to the Sarmats and dating much later. The wall from Supur is against the Vandals, of the lazygs or other barbarians that might have wanted to get to Dacia, at Porolissum. This fortification system protects the territory of Dacia situated behind the wall.

The discovery of the Roman wall and ditch from Supurul de Sus - Săldubița - Beltiug (Satu Mare county), (more recently - see note 12 – a Roman earthen fortification was discovered here, against the wall), that are situated in *barbaricum*, 45 km west-north-west from the defence line of Porolissum (the Meseș Gate), represents a very important element in understanding the complexity of the defence system of the Roman Empire in this area (unless future investigations will not prove that what we have here is in fact the first frontier of Roman Dacia, established here in 106 AD by the emperor Traian).

X - Castru roman (1) Turkeve

2. Aquincum

3. Bodoniam

4. Hatvan

— - valul de la Supurul de Sus